

Οι δύο σχολές σκέψης

Γιώργος Γιαννουλόπουλος

Ελευθεροτυπία, 11/04/2007

Μια από τις πολλές πτυχές της συζήτησης που φούντωσε με αφορμή το βιβλίο της Ιστορίας, είναι και οι αντιδράσεις. Αν τις μετρήσουμε ποσοτικά, οφείλουμε να παραδεχθούμε ότι οι αντίπαλοί του υπερισχύουν συντριπτικά. Αν όμως τις αναλύσουμε ποιοτικά, διαπιστώνουμε ότι οι περισσότεροι επαΐοντες το υπερασπίστηκαν. Τι μπορεί να σημαίνει αυτό το χάσμα μεταξύ της ελίτ και των υπολοίπων;

Κατ' αρχάς δεν πρέπει να μας ξαφνιάζει, εφόσον η ελίτ εξ ορισμού προϋποθέτει τη διαφορά της από την πλειονότητα, και επιπλέον δεν είναι πρόσφατο φαινόμενο. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, πάντως, δεν καλούμαστε να διαλέξουμε ανάμεσα στην εξειδικευμένη γνώση και το ανόθευτο γενικό αίσθημα, όπως θα ήθελαν ορισμένοι, αλλά ανάμεσα σε δύο «παραδείγματα», με την επιστημολογική έννοια, που το ένα διαδέχθηκε το άλλο. Δηλαδή, οι αντιδράσεις των πολλών αναπαράγουν την επίσημη νεοελληνική ιδεολογία, όπως κωδικοποιήθηκε από την περιλάλητη γενιά του 30, ενώ οι ειδικοί εκπροσωπούν τη νέα προσέγγιση που την εκθρόνισε. (Την οποία οι εθνικόφρονες χρεώνουν στη Δύση, ξεχνώντας ότι και η λατρεία του γηγενούς λαϊκού μάς ήρθε από τη Γερμανία και δεν είχε τίποτε το γηγενές ή λαϊκό).

Για να κατανοήσουμε τη μεταξύ τους διαφορά, ας πάρουμε για παράδειγμα ένα εμπειρικό φαινόμενο που όλοι γενικώς και περίπου αποδεχόμαστε: ότι είμαστε φιλόξενος λαός. Σύμφωνα με τη παλιά σχολή, η φιλοξενία αποτελεί διαχρονική ιδιότητα ενός εξίσου διαχρονικού υποκειμένου που ακούει στο όνομα Έλληνας. Αυτό φάνηκε καθαρά όταν παρουσιάστηκαν τα πρώτα κρούσματα ξενοφοβίας. Ο αντίλογος -κατά τα άλλα ευπρόσδεκτος- υπενθύμισε ότι η φιλοξενία αποτελεί δική μας «εφεύρεση», όπως πιστοποιεί ο Ξένιος Ζευσ, και συνεπώς εμείς, ως Έλληνες, δεν πρέπει να είμαστε ξενόφοβοι επειδή αυτό αντιβαίνει στη φύση μας. Έτσι η φιλοξενία -θα μπορούσε να ήταν η διχόνοια, το φιλότιμο, η επινοητικότητα κ.ο.κ.- μετατρέπεται σε συστατικό στοιχείο και συνάμα έκφραση μιας θεμελιακής οντότητας που βαφτίσαμε «ελληνικό πνεύμα» ή «ελληνική ψυχή». (Η ορολογία μπορεί να ξενίζει σήμερα, αλλά μέχρι προσφάτως ήταν στερεότυπο του δημόσιου λόγου). Και η οντότητα αυτή είναι μεταφυσική, διότι δεν αλλάζει. Όπως έγραψε ο Σεφέρης με αποφασιστική ειλικρίνεια: «το πνεύμα του Έλληνα μένει πάντοτε όμοιον εαυτώ». Δεν θα βρούμε πιο ακριβή και επιγραμματικό ορισμό της μεταφυσικής του έθνους.

Σύμφωνα με τη νέα σχολή όμως, η φιλοξενία και οι λεγόμενες ιδιότητες της «ελληνικής ψυχής» αποτελούν κοινωνικές πρακτικές που εντάσσονται σε συγκεκριμένα ιστορικά συμφραζόμενα, αλλάζουν ως προς το νόημα και τη λειτουργία με την πάροδο του χρόνου και, κυρίως, δεν εκφράζουν κάποιο προϋπάρχον υποκείμενο, δηλαδή τον Έλληνα, αλλά αντίθετα το συγκροτούν. Κι αν αυτό ακούγεται περίεργο, υπενθυμίζω ότι τη δεκαετία του 50, όταν οι πρώτοι τουρίστες άρχισαν να επισκέπτονται τα νησιά, οι ντόπιοι δεν δέχονταν πληρωμή επειδή τους «φιλοξενούσαν». Σήμερα τους χρεώνουν ακόμα και το νερό. Στο διάστημα που μεσολάβησε δεν αλλοιώθηκε η ελληνική ψυχή· απλούστατα, πριν από μισό αιώνα ίσχυαν ακόμα οι νοσηματοδοτικές κατηγορίες της παραδοσιακής κοινωνίας, οι οποίες δεν προέβλεπαν τον τουρίστα αλλά τον ξένο. Σήμερα οι συνθήκες έχουν αλλάξει, μετατρέποντας τον ξένο σε πελάτη.

Όσο για την περιβόητη «συνέχεια του ελληνισμού», η νέα σχολή την απορρίπτει,

αφενός, γιατί είναι πραγματολογικά ανυπόστατη και, αφετέρου, επειδή αρνείται τον ιστορικό καθορισμό των κατηγοριών που παράγουν την κοινωνική ζωή. Αντίθετα, η παλιά σχολή την υπερασπίζεται επαναλαμβάνοντας την ιδρυτική κίνηση της νεοελληνικής ιδεολογίας, η οποία θυμίζει ταχυδακτυλουργό που ρίχνει το κλειδί μέσα στο κλειδωμένο συρτάρι. Δηλαδή, για να αποκρύψει το γεγονός ότι σε μια ιστορική συγκυρία και για πολλούς και διάφορους λόγους οι κάτοικοι του ελλαδικού χώρου επέλεξαν τους προγόνους τους, η εθνική ιδεολογία υποχρεώθηκε να κατασκευάσει ένα ιστορικό υποκείμενο, αποδίδοντάς του όμως κάποια μόνιμα χαρακτηριστικά, για να μπορέσει στη συνέχεια να τα ανακαλύψει ως αρχέγονες επιβιώσεις. Έτσι οι κοινωνικές πρακτικές μεταλλάχθηκαν σε μεταφυσικές ιδιότητες. Αυτή είναι η «ουσία της ελληνικότητας» που επικαλέστηκε τις προάλλες ο Θεοδωράκης.

Στην τρέχουσα διαμάχη, οι ιστορικοί βρέθηκαν στην πρώτη γραμμή επειδή η παρωχημένη «εθνική» αφήγηση στηρίζεται σε ανακρίβειες και παρασιωπήσεις που καταρρίπτονται με την επίκληση πραγματολογικών στοιχείων. Όμως το μέτωπο είναι πολύ πιο ευρύ. Για τις κοινωνικές επιστήμες σήμερα το ζητούμενο δεν είναι η φύση του ανθρώπου, αλλά η κοινωνική του συγκρότηση -αυτό σημαίνει κατασκευή- μέσα στον ιστορικό χρόνο. Συνεπώς, θα χαρακτήριζα τουλάχιστον περίεργο το γεγονός ότι όλα αυτά καταγγέλλονται ως μεταμοντέρνες αμερικανιές από κάποιους που δηλώνουν αριστεροί και μαρξιστές. Και επειδή οι αριστεροδεξιοί εθνικόφρονες προσπαθούν να δώσουν έναν τόνο αγωνιστικότητας στον εθνικισμό τους, ας το διατυπώσουμε απλά: όποιος πει ότι πρέπει να αντισταθούμε στον νεοφιλελευθερισμό, τη νέα τάξη πραγμάτων ή οτιδήποτε άλλο, μιλάει τη γλώσσα της πολιτικής. Όποιος πει ότι είναι στη φύση του Έλληνα να αντιστέκεται, μιλάει τη γλώσσα της μεταφυσικής.